

Dr Milorad Ekmečić

Todor Kruševac: SARAJEVO POD AUSTROUGARSKOM UPRAVOM

Sarajevo, 1960.

Muzej grada Sarajeva je poduzeo značajnu naučnu akciju da objavi istoriju grada od najstarijih vremena do danas. Kao druga knjiga te edicije pojavljuje se ova monografija Todora Kruševca o istoriji Sarajeva od 1878. do 1918. godine. I zadati problem i njegova obrada imaju jednako veliki značaj. Pod austrougarskom okupacijom Sarajevo je doživjelo jedan od najburnijih perioda u svojoj istoriji. To je vrijeme kada se ono razvilo u moderan grad i kada je njegova monotona hronika zabilježila naglo napuštanje orijentalnih formi i izrastanje u kapitalistički urbani centar. U pozadini toga je nešto više nego što se jednostavno može reći: lomljenje jedne napuštene civilizacije i starog socijalnog reda koga kao sjenka prati mijenjanje navika života i običaja. Ono se negdje javljalo kao grubo nasilje nad autonomijom etničkih i vjerskih sredina, koja je bila duboko urasla u bosansko tle i radi koje je s nepovjerenjem dočekivano sve ono što je dolazilo izvan kruga koje je ljudsko oko moglo uhvatiti. Pod talogom evropskog provincijalizma i u hladu Istoka te su sredine tekle svoju istoriju bez mnogo crvenih datuma u kalendaru. Poslije 1878. sa tuđom vojskom i tuđim redom stvari nahrupila je i ovamo mašinska civilizacija, gladna djevičanskih prostora za širenje, sa svom grubošću i nametljivošću koja se krila ispod prividno mirne površine. Kao da je harmonija esnafske i feudalne sredine do 1878. potcrtala buru koja je nastupila poslije te godine. Iako su putovi za nju već od ranije ispotiha bili utrveni, ipak se stara vremena gradske istorije sa svojim mirom i ustaljenošću, ranim lijeganjem i lojanicama, doimaju kao događanje u zemlji liliputanskoj, nasuprot dobu u kome je, samo deset godina nakon prve pojave elektrocentrale u svijetu, prosvijetlio elektricitet i ovdje.

Kruševac je bio u delikatnom položaju da ide putem na kome nema mnogo tragova. Prije njega istorijom Sarajeva bavio se Vladislav Skarić («Sarajevo i njegova okolina od najstarijih vremena do austrougarske okupacije», Sarajevo, 1937), a izuzev ovoga samo još nekoliko imena koja su se u većini slučajeva problemski vezivala za

jedan period, za jedan događaj i jednu oblast. Tu je gotovo uvijek bilo jedno, a ne integralna cjelina. Odmah treba reći da se pisac svojski prihvatio posla i napravio jednu studiju koja ostaje i koju će mnogi trebati. On je zapravo nastavio tamo gdje je Skarić 1937. stao. Zadana materija je podijeljena po temama, koje počinju pitanjem gradske teritorije, a završavaju prikazom političkih i kulturnih prilika.

Ukupno je cijela monografija podijeljena u 9 glava. U prvih 7 autor je obrađivao lokalnu istoriju grada Sarajeva, zadržavajući se detaljno na elementima njegovog razvitka u moderan grad. On je prikazao širenje gradskog teritorija i njegove granice u raznim fazama. Do prije okupacije grad nije izišao iz granica kojih se držao od XVI stoljeća. Novo teritorijalno proširivanje utvrđeno je naredbom Zemaljske vlade od 5. novembra 1881. godine. Od tada je vršeno nekoliko gradskih teritorijalnih podjela.

① Od posebnog je interesa poglavlje o demografskim odnosima u Sarajevu nakon okupacije. Kruševac je pažljivo sakupio dosta podataka za tu temu, a znade da s njima vješto i rukuje. Problem je u činjenici da se broj stanovništva u Sarajevu gotovo utrostručio. Došlo je mnogo stranih elemenata, i socijalna struktura gradskog stanovništva se potpuno izmijenila. Dinamika porasta stanovništva je naglašena i brža nego u ostalim dijelovima Bosne i Hercegovine. Na prirast stanovništva uticala su oba populaciona faktora: i prirodni priraštaj i doseljavanje sa strane. Stanovništvo Sarajeva se najviše množilo pod uticajem ovog zadnjeg faktora, pa je radi toga jedno vrijeme grad davao utisak mnogonacionalnog naselja, gdje su izmiješani živjeli razni jezici, običaji i kulture. Kruševac je pokazivao naročiti interes za doseljavanje stranaca, kao i za uticaj koji su oni izvršili. Taj se najviše osjećao u upravi i privredi, ali ni jedna oblast ljudske djelatnosti nije ostala pošteđena.

② Dosta prostora je posvećeno prikazu smjernica urbanističkog razvitka. Od 1878. godine grad je počeo gubiti orijentalni kolorit. Evropski ukus i prohtjevi uveli su nove gradnje i novi stil. Pisac je išao u detalje prikaza novih urbanističkih poduhvata, zadržavajući se u posebnim poglavljima na istoriji izgradnje i dotjerivanja najglavnijih komunalnih objekata. Navodi kad je građen vodovod i kako je građen, kada je otvorena prva moderna klanica i kada je uveden moderni saobraćaj. Kakvog je značaja pridavao tim temama, vidi se po tome što je negdje pronašao podatke o vrijednosti naplaćenih vozničkih karata u gradskom saobraćaju, kao i podatke o broju oboljelih od raznih zaraznih bolesti.

③ Od posebnog je interesa dio rasprave koji se odnosi na privredne prilike i odnose nakon okupacije. Kruševac pokazuje afiniteta za teme ekonomske istorije, a njegova cijela monografija demonstrira nesumnjivu nadarenost u tom pravcu. On prati djeinstvo kapitalističkog sistema privrede u Bosni, kao i »povlašćivanje krupne industrije koja ima kolonijalni karakter, prevagu trgovine nad zanatstvom, zaostajanje proizvodnih snaga u poljoprivredi usled zadržavanja feudalnih odnosa«. Ustanovio je da je strani kapital favorizovan poreskom i taričnom politikom. Uključivanje okupiranih oblasti u austrougarsko carinsko

područje, na osnovi zakona od 20. decembra 1879. imalo je za posljedicu otvaranje vrata stranim privrednicima za poslovanje. Princip reciprociteta za domaće trgovce i domaće ljude nije imao nikakve praktične vrijednosti. Kruševac je tragao za podacima o porastu broja »tvorničara, trgovaca i obrtnika«. Našao je da je godine 1910. jedna petina sarajevskog stanovništva živjela od trgovine. Nacionalno pitanje imalo je svoju primjenu i u privredi. Od 1880. srpska trgovina je gubila pozicije, ali ih je početkom stoljeća počela vraćati. Razvitak industrije je uticao na nestajanje nekih starih zanata, a s njima mnogo čega što je za njih bilo vezano.

4) Veći dio knjige odnosi se na prikaz političkih odnosa. Počeo je prikazom stanja neposredno zatečenog u času okupacije, a završio opisom događaja pri kraju prvog svjetskog rata. Kruševac se u ovome dijelu nije mnogo trudio da razdvoji sarajevsku od šire bosansko-hercegovačke istorije. Za razliku od ranijih¹ dijelova, ovdje se dobiva utisak monografije o bosanskoj istoriji. Istina je da je ponekad teško naći granicu između ova dva pojma, jer je Sarajevo bilo glavni grad okupirane oblasti, ali se ipak zna šta je lokalno, a šta šireg značaja.

Gotovo tri decenije bio je na snazi jedan krut politički režim, za koga autor usvaja termin »upravni apsolutizam«. Elementi njegovi su bili korištenje i potenciranje vjerskih razlika stanovništva i stvaranje okolnosti u kojima su političke dileme dobivale ekstremne razmjere. S okupacijom je došlo breme ružnih političkih računica čiji su korijeni duboko u principima cijele austrougarske politike i koji izrastaju iz njenih gladnih prohtjeva za istočnim prostorima. Posljedice su ovakvog stanja dalekosežne i zavirile su u svaki kutak ljudske djelatnosti, a istorijska osuda tog političkog sistema dobiva etičke razmjere.

5) Kruševac je dobro prikazao službenu politiku favorizovanja »bosanske nacije« i »zemaljskog jezika«. Službena je deviza dugo bila da se umjesto nacionalnih, favorizuju pokrajinski nazivi, neprirodni i neurasli u svijest stanovništva. Ono što ne izvire iz istorije, istorija razara i kao mačeha izbacuje iz svoga gnijezda. Režim se nakon dugih pouka na kraju odrekao politike stvaranja pokrajinskih nacionalnosti. Nacionalni, a kasnije jugoslovenski problem sakrivao se i potiskivao smišljenom politikom, a planovi za aneksiju su od ranije potajno pripremani i podržavani. Autor je opširno pratio i iscrpno prikazao autonomne pokrete kod Srba i muslimana. Posvetio im je posebne glave, iako se u prvoj fazi okupacije (uglavnom do aneksije) više orijentisao na prikaz kod Srba i muslimana, a manje kod Hrvata. Neka njegova ubjeđenja o stanju pod turskom vlašću graniče sa predrasudom. Mišljenja da je pod turskom vlašću rešpektovana prosvjetna autonomija ne odgovara u cijelosti istini, jer 1874. ima jedan talas administrativne netolerancije sa srpskim i hrišćanskim školama, koja je ravna ili gora od austrijske. Mnoge političke pojave poslije okupacije imaju svoju predistoriju u razdoblju neposredno prije nje.

6) Prosvjetnim i kulturnim prilikama Sarajeva dato je dosta prostora. Ovdje se osjeća da nije istaknuta politička pozadina različitih

poteza administracije u oblasti kulture. Stvaranje muzeja, pozorišta i
necstvoreni planovi otvaranja univerziteta imali su političku pozadinu
u smislu pokušaja paralizovanja dještva kulturnih centara Srbije. Kruševac to nije u cijelosti vidio.

Podaci za ovako obimnu studiju od preko 450 strana crpljeni su najviše iz savremenih listova, ali ih je dosta nađeno i u Arhivu grada Sarajeva i nekim privatnim arhivskim zbirkama. Dosta je dokumenata korišteno iz Državnog arhiva u Sarajevu (uglavnom za prikaz političkih odnosa), ali se na mahove osjeća nedostatak šire dokumentacije iz tih fondova. Poneka bi tema dobila više na značaju. Kruševac dobro poznaje literaturu za noviju istoriju Bosne i zna je vješto upotrijebiti i uvijek na pravom mjestu. Posebna prednost rasprave jeste u njenom rijetko otmenom stilu i opštoj pismenosti. Formulacije su jasne, a naracija elegantna i vrlo čitka bilo da se radi o profanoj istoriji gradskog vodovoda, ili o prikazu uzvišenijih tema. U cjelini je rasprava vrlo uspjela. Sarajevo je dobilo još jednu vrijednu monografiju.